

Psyke & Logos, 1989, 10, 237-244

PSYKOANALYSENS A-VIDENSKABELIGHED
 En anmeldelse af *L'A-scientificité de la psychanalyse I & II*.
 Af Joël Dor
 Éditions universitaires, 1988, Paris.

Jean-Christian Delay

Joël Dors bøger er et bidrag til diskussionen om forholdet mellem psykoanalyse og videnskab. Forfatteren er psykoanalytiker, samt underviser og forsker i klinisk psykoanalyse på Paris' Universitet VII (Censier). Han er uddannet indenfor filosofi, logik og psykopatologi. De anmeldte bind opsummerer det arbejde, som skaffede ham en doktorgrad i psykoanalyse. I forbindelse med udgivelsen af bøgerne, deltog han i januar '89 i kollokviet *Psykoanalyse og filosofi* på l'Institut français i København.

Ordet "a-videnskabelighed" i titlen angiver, at diskussionen ønskes ført til et punkt hinsides det klassiske spørgsmål om psykoanalysens status som hhv. videnskab eller ikke-videnskab. I bøgerne viger sidstnævnte spørgsmål da også for spørgsmålet om videnskabens logiske fundament. Vejen over disse fundament viser, hvor problematisk det stadig er at formulere holdbare videnskabelighedskriterier, og understreger, at spørgsmålet om psykoanalysens videnskabelighed er mindre frugtbart end spørgsmålet om netop *forholdet* mellem psykoanalyse og videnskab. I overensstemmelse hermed fører Dors kritik af videnskabens logiske fundament ham frem til tærsklen af en epistemologi baseret på videnskab og psykoanalyse.

Psykoanalysens fremmedgørelse og videnskabens væsen

I bind 1 forsøger Dor at vise, hvordan og hvorfor diskussionen om psykoanalysens videnskabelighed oftest resulterer i, hvad han kalder psykoanalysens fremmedgørelse (i øvrigt undertitlen på bind 1). Dette gælder ifølge ham uanset, om psykoanalysens videnskabelighed forsvares eller afvises. Kritikerne af psykoanalysens videnskabelighed har en tendens til *på forhånd* at placere psykoanalyse udenfor videnskabens felt. De fremfører argumenter baseret på videnskabskriterier, der per definition udelukker det analytiske felt. Omvendt er tilhængere af psykoanalysens videnskabelighed tilbøjelige til at tømme psykoanalytiske begreber for deres specificitet for at få psykoanalysen indpasset i en videnskabelig ramme.

Dor illustrerer sine argumenter med fyldige eksempler hentede fra forholdet mellem psykoanalyse på den ene side og hhv. filosofi, psykologi,

psykiatri, neurofysiologi og marxisme på den anden. Selvom hvert af disse kapitler er en kommentar værd, vil jeg i den foreliggende anmeldelse begrænse mig til de tre tilbagevendende temaer i Dors argumentation. Jeg tænker her på videnskabens logiske fundament, modsætningen mellem videnskabens ikke-spaltede videnssubjekt og psykoanalysens spaltede subjekt, samt Dors indførelse og brug af begrebet om den indstiftende paradoksalitet.

Dor er af den opfattelse, at svaret på spørgsmålet om psykoanalysens videnskabelighed ingenlunde er indlysende, hvilket bl.a. er et resultat af hans undersøgelse af videnskabens logiske fundament. Han tager sit udgangspunkt i ren række af de problemer, der gennem historien har været forbundet med formuleringen af kriterier på sand viden (en sand erkendelsesteori).

Allerede *Aristoteles* (4. årh. f. Kr.) vidste, at et demonstrativt bevis er utilstrækkeligt til at etablere en sand viden fuldt ud. Selvom sandheden om forholdet mellem den ene sandhed og den anden sandhed godt kan bevises, kan beviset vedrørende udgangspunktet for viden ikke lade sig gennemføre. Et sådant bevis fører til en uendelig regres af beviser (bevis af udgangspunktet for udgangspunktet, osv.). Demonstrationer kan således ikke indstifte en sand viden, da viden aldrig kan begynde. Her udvirkede Aristoteles et epistemologisk gennembrud, da han viste, at en viden godt kan grundlægges, uden at alle dens forudsætninger er bevist (Aristoteles' principper). Dor aktualiserer denne problemstilling ved at fremdrage en række diskursivitetstyper fra diverse videnskabelige og filosofiske områder for at vise, at det i alle tilfælde ender med, at deres operationalitet afhænger af, at enkelte grundlæggende principper tages for gode varer, uden at disse kan bevises.

De mellemliggende 25 århundreders arbejde indenfor videnskab, matematik og logik har således ifølge Dor ikke frembragt essentielle nyopdagelser på det erkendelsesteoretiske område. Problematikken er i sine grundtræk den samme, som da Aristoteles efterlod den. "Moderne erkendelsesteoretisk tænkning støder stadig imod det grundlæggende spørgsmål om en gyldig diskursivitet, som ikke kan deduceres, dvs. som tilskriver sig selv sin egne sandhedsgaranti, som kan grundlægge, samtidig med at den kan validere, alle de andre diskurser forbundet med den" (bind 1, p. 26).

Dor forsøger at indkredse vanskeligheder forbundet med gennemførelse af det projekt, der ligger implicit i ovennævnte formulering, ved at gennemgå nogle moderne forsøg på at give en videnskabelig redegørelse for videnskabernes fundament. Det er en malende måde at trække essensen og de yderste konsekvenser af den videnskabelige diskursivitet frem på.

Flere filosoffer har i løbet af dette århundrede forsøgt at formulere en logik rensat for subjektive elementer, der logisk og videnskabeligt kunne gøre rede for videnskab. Bertrand Russell talte om fjernelse af "egocentric particulars". Målet for de *logiske empirister* var at danne en samlet teori om den videnskabelige viden. Videnskab blev betragtet som en *diskursiv* viden, for så vidt som dens viden opnås gennem beskrivelse. Opgaven blev følgelig

at afgøre betingelserne for et begrebs og en udsigelses mening. Disse skulle m.a.o. *konstitueres* (den konstitutionelle metode).

Det var måske *Rudolf Carnap* – en hovedrepræsentant for den logiske empirisme – der nåede længst i konstruktionen af det eftersøgte logiske sprog og beskrivelsen af dets formelle egenskaber. Han forsøgte at vise, at enhver videnskabelig udsigelse kan reformuleres som strukturel udsigelse. Dermed kunne Carnap vise den konstitutionelle metodes relevans i videnskabelig sammenhæng. Metoden karakteriseres ved at være strukturel (logisk) og ekstensiv, ligesom videnskab. Med dette grundlag satte Carnap sig for at opbygge perception, videnskab, psykologi samt samfundsvidenskaberne. Hans teori skulle også muliggøre opbygningen af ”jeg’et”, ”ego’et” udfra de samme regler, der gjaldt for opbygningen af enhver anden fysisk genstand.

Dors fremstilling af Carnaps arbejde er ensidig i den forstand, at den fokuserer på den mest kompromiløst formalistiske del af det. På dette punkt trak Carnap selv hurtigt i land efter udgivelse af *Der Logische Aufbau der Welt* (Carnap 1928, Schultzer 1967). Dette forhold formindsker dog ikke værdien af Dors argumentation. Trods senere nuanceringer og reformuleringer, kan *Der Logische Aufbau* stadig opgattes som mesterproduktet af Carnaps overlegne logiske intelligens. Uden selv at vide det afslører han deri på uforlignelig vis det videnskabelige projekts (ideal) kerne. I denne psykoanalytiske retning anvist af *Jacques Lacan*, hvor Dor hører til, kaldes denne kerne *det ikke-spaltede (suturerede) videnssubjekt* (le sujet non-divisé (suture) de la connaissance).

Videnskabens subjekt er drevet af idealet om at skabe en operativ viden, der både er logisk konsistent, bevisligt objektiv og (komplet) dækkende m.h.t. at forklare fænomener indenfor sit felt. Diskussionen kunne afsluttes på dette sted ved at acceptere, at således er det videnskabelige projekt beskaffent, og anerkende, at psykoanalyse under disse betingelser ikke kan anses for at være en videnskab. Men Dors beskrivelser af, hvordan noget bliver ved med at være galt med videnskabens fundamenter, og dette set udfra videnskabens egne præmisser, har givet ham blod på tanden. Det empirico-logiske sprog har vist sig utiltrækkeligt til at udtrykke hele det videnskabelige sprog og intet andet end det videnskabelige sprog, og fremstår nærmest som et gennemført paradigma på videnskabelighedskriteriernes gentagne sammenbrud. Dertil kommer, at Gödel (1931) har demonstreret indenfor matematikken, at det ikke er muligt at opnå et formelt system, hvis karakter helt lader sig bestemme. Et sådant system er uegnet til at levere et bevis for sin egen konsistens. Enten er et system konsistent og ikke dækkende, eller også er det dækkende men ikke konsistent. Det er umuligt at få begge dele på en gang. Herudover indeholder alle videnskabelige teorier grundsætninger af metafysisk karakter, der vidner om et ikke-reducerbart element af subjektivitet i deres forudsætninger. Vi er næsten tilbage ved Aristoteles, omend med en bedre forståelse for den teoretiske erkendelses hypotetiske karakter. Erkendelsen har et udgangspunkt, men intet sik-

kert grundlag, som Carnap selv senere udtrykte det.

Nu vender Dor problemstillingen 180 grader rundt og sætter sig for at undersøge, om ikke psykoanalysen kan medvirke til at kaste nyt lys på de ovenfor beskrevne epistemologiske problemer. Han baserer sine overvejelser fortrinsvis på modsætningen mellem videnskabens "suturede" videnssubjekt og psykoanalysens *spaltede subjekt*.

Det spaltede subjekt

Laplanche og Pontalis (1967) pointerer, at spaltning som begreb har en lang historie, både indenfor psykiatri og psykoanalyse. I sine tidlige arbejder beskrev Freud, hvorledes der hos hysterikere gjorde sig en psykisk spaltning gældende mellem det bevidste subjekt og nogle af dets forestillinger. Spaltningfænomenet trådte igen i forgrunden i slutningen af Freuds liv i forbindelse med nye overvejelser vedrørende fetichismens og psykosens væsen (Freud 1927 og 1940e). Da talte han om *Ichspaltung*, hvorved forstås en (intrasystemisk) spaltning mellem to dele af jeg'et, der bl.a. angår jeg'ets forhold til virkeligheden. Spaltningen opdeler f.eks. fetichistens jeg i en del, der anerkender kønsforskellen, og en del, der fornægter den. Hver af disse to dele opfører sig, som om den anden ikke eksisterede.

Den opfattelse af det spaltede subjekt, Dor opererer med i sin afhandling, har rødder i det foregående, men henter det meste af sin inspiration i Lacans omfattende reformulering af begrebet, hvoraf jeg her vil tegne et hurtigt omrids. For Lacan er spaltningen et grundlæggende træk ved subjektiviteten overhovedet, idet mennesket er en talende væsen. Dette påvirker navnlig menneskets forhold til den såkaldte virkelighed. For så vidt mennesket er nødt til at gå omvejen over sproget for at udsige noget om virkeligheden, opstår der en uomgængelig spaltning mellem den virkelighed, det oplever, og den måde, hvorpå virkeligheden kommer til udtryk i sproget. Når subjektet kommer til udtryk i sprog er det er fraværende i sin væren. Lacan fører spaltningseffekterne endnu længere. Bl.a. siger han, at det er selve spaltningen, der grundlægger subjektiviteten. I det øjeblik sproget eksisterer for mennesket, er den menneskelige subjektivitet en *effekt* af sprog. Subjektet fremmedgøres i sproget, formes af sproget og opretholder et forhold til sine egne udsigelser, der baseres på en spaltning analog til den ud af hvilken, det oprindeligt opstod. Subjektet siger ikke, men er sagt, uden at vide, hvad det selv siger.

På den baggrund siger psykoanalysen, at videnskabens tilbagevendende grundlagsproblem skyldes, at videnskaben i sine ihærdige og gennem århundreder gentagne forsøg på at "suture" den menneskelige subjektivitet overser, at "videnskabelig viden fra ende til anden forbliver det begrebmæssige produkt af et talende subjekt". Videnskabens bestræbelser forudsætter nemlig implicit, at det subjekt, der taler, er fuldstændig sammenfaldende med det subjekt, der "ved", hvilket psykoanalysen altså explicit

anfægter. Den, der ”ved”, er fremmedgjort for den, der taler, og omvendt. I ”Position de l’inconscient” (1966, s. 829-850) understreger Lacan yderligere den psykoanalytiske opfattelse af subjektet som spaltet ved – i kølvandet på lingvister, men med et andet sigte – at insistere på modsætningen mellem udsagnet (l’*énoncé*) og udsigelsen (l’*énonciation*). Det freudske ubevidste, dvs. begærets subjekt, manifesterer sig i udsigelsen, uden dog at kunne identificeres med udsagnet. Det er disse konstituerende modsætninger i den menneskelige subjektivitet videnskaben bestandig forsøger at tildække eller ophæve, hvilket får Dor til at betegne videnskab som ”det mest fuldendte produkt af vor subjektive blindhed”. Derimod forsøger den psykoanalytiske erfaring og teori at gøre opmærksom på, at subjektet konstitueres på betingelse af ”et essentielt *tab* af en del af sig selv, der så medieres af sprog og forstand. Kun *en tredje term*, der på én gang indstifter subjektiviteten, objektiviteten og intersubjektiviteten, er egnet til at danne en strukturel identitet. ... Det drejer sig om *symboliering* som medierende faktor” (bind 2, s. 100-101).

Efter således at have fremført en af de voldsomste epistemologiske provokationer i videnskabens historie står psykoanalysen overfor en opgave af dimensioner. Den må nemlig nu forsøge at vise, at den kan ”forene det spaltede subjekts logik med en diskurs, der ikke kan unddrage sig at udsige noget om subjektiviteten selv – så vidt muligt, på ”videnskabelig” vis” (bind 1, s. 152). (Dor tager parti imod de analytikere, der gerne så psykoanalysen løsrevet fra enhver videnskab, jvf. hans diskussion af François Roustangs teser.)

Den indstiftende paradoksalitet (2. binds undertitel)

At sige noget ”videnskabeligt” om objekter (det spaltede subjekt, det ubevidste, overføring), der ikke kun bestandig unddrager sig gængse videnskabelige kriterier, men ligefrem udpeger en uomgængelig brist i videnskabens epistemologiske grundlag, er et paradoksalt projekt. Og paradoksaliteten accentuères endda yderligere af, at de forventede videnskabelige udsagn *ikke* må udgå fra en slags overrational position, men selv er underkastede den spaltede subjektivitet.

En sådan situation er ikke ny for videnskaben. Paradokser indgår i og bruges i øvrigt også indenfor diverse vidensfelter (se f.eks. Ågesen 1986). Men Dors tilgang er original, for så vidt som den er centreret om psykoanalysen. Han ser nærmere på en række paradokser, fortrinsvis indenfor matematikken og logikken, og på den måde hvorpå nogle af dem er blevet ”løst”. De løsningsmodeller, der tiltrækker hans største opmærksomhed, kalder han den indstiftende paradoksalitet (la *paradoxalité instauratrice*). Det er en epistemologisk fremgangsmåde, som allerede antikkens grækere benyttede sig af. Den går kort ud på at tackle et vanskeligt problem ved at gøre dens paradoksalitet til det strukturelle og strukturerende udgangspunkt for et nyt vidensfremstød.

Som eksempel vil jeg tage et paradoks, der først blev løst næsten 25 århundreder efter, at det var blevet formuleret. Det drejer sig om Zenons bevægelsesparadoks ved navn "Achilleus og skildpadden". Paradoxet viser, at det ikke er muligt at nå en fastsat grænse, fordi afstanden til grænsen kan deles i det uendelige. Han når til det resultat, at det hurtigste væsen (Achilleus) aldrig vil kunne indhente det langsomste (skildpadden). Enhver ved, at det godt kan lade sig gøre i praksis, men det var først i det nittende århundrede, at *Augustin Louis Cauchy* gav den løsning, der nu findes i næsten enhver lærebog i den gren af matematikken, der er domineret af begreberne kontinuitet og grænseværdier, m.a.o. matematisk analyse (se f.eks. Elbrønd Jensen 1976).

Cauchy definerede grænseværdien for en række $a_1, a_2, a_3, \dots, a_n$ som følger:

Rækken $\sum_1^n a_i$ (dvs. $a_1 + a_2 + a_3 \dots + a_n$) har grænseværdien "a" når $n \rightarrow \infty$, hvis

for ethvert positivt tal ϵ , uanset hvor lille, man kan finde et helt tal N (afhængig af ϵ) sådan, at man for $n \geq N$ får:

$$| a - \sum_1^n a_i | < \epsilon$$

Løsningen er elegant og genial. Siden Zenon og frem til Cauchy havde matematikere og logikere forsøgt at løse paradokset ved at prøve at forstå, hvordan en række går mod sin grænseværdi. Dette opgav Cauchy, og i stedet "spurgte han sig selv hvilke egenskaber rækkens n'te term måtte være i besiddelse af, for at den kunne siges at konvergere som helhed mod en bestemt grænseværdi". Med Cauchys løsning får hele idéen om bevægelse mod en grænse en radikal ny drejning, der på én gang afimagariniserer problemstillingen, flytter den over til et logisk sprog og åbner op nye teoretiske og praktiske perspektiver. Cauchy byggede sit teorem på et tilsyneladende uløseligt problem. Hans bevis er m.a.o. et klassisk eksempel på en indstiftende paradoksaltitet.

Dor understreger løsningens formulering forudsat, at Cauchy opgav at finde en dynamisk forklaring på hvordan en kontinuerlig linie går mod en grænseværdi. Der er m.a.o. her tale om en form for *tab*, et tab af den forståelse en dynamisk forklaring ville have bragt med sig. Hertil føjer Dor, at det drejer sig om omhyggeligt at vælge det, der skal tabes. Det er ikke et hvilket som helst tab, der egner sig til at fremme både videnskab og psykoanalyse. Det står dog klart, at en minimal konsekvens af Dors argumentation er, at videnskabens forestilling om et ikke-spaltet, "suturet", videnssubjekt må opgives, hvis diskussionen om psykoanalysens videnskablighed skal kunne få en frugtbar fortsættelse. Og der er da også gode grunde til at holde diskussionen i gang. Som Octave Mannoni (1986) udtrykker det, er psykoanalyse et svar på videnskabens forsøg på at opnå en

objektivitet, der forudsætter, at subjektiviteten neutraliseres. Men denne subjektivitet har det med at vende tilbage og dukke op midt i det videnskabelige felt, uden klart at kunne indkredses. Dette er hvad Freud i en forbløffende epistemologisk handling kaldte det ubevidste. Psykoanalyse gør subjektivitetens spaltning til det epistemologisk set nødvendige udgangspunkt.

Det fremgår ikke af Dors bog hvad den psykoanalytiske epistemologi kan betyde fremover, hverken for psykoanalyse eller for videnskab. Men det forekommer mig, at hans afhandling forsøger med held at vise, at psykoanalysens avidenskabelige placering gør det muligt for den at sige noget relevant om, hvad videnskab er. Selvom det ville være forfejlet at tro, at psykoanalysen kan løse videnskabens epistemologiske problemer, kunne filosoffer og videnskabsmænd lære noget af at udsætte deres logik for det ubevidstes forvirrende strategier, som psykoanalysen forsøger at sige noget om.

REFERENCER

Joël Dor har tidligere udgivet tre bøger med oversigtskarakter, en bibliografi over Jacques Lacans arbejder, en introduktion til læsning af Jacques Lacan, samt en oversigt over perversionerne, skrevet udfra den strukturelle tilgang til klinisk psykopatologi.

DOR, JOËL, (1983): *Bibliographie des travaux de Jacques Lacan*, Inter Éditions, Paris.

DOR, JOËL, (1985): *Introduction à la lecture de Lacan*, Denoël, Paris.

DOR, JOËL, (1987): *Structure et perversions*, Denoël, Paris.

DOR, JOËL, (1988a): "Mise à jour 1988 de la *Bibliographie des travaux de Jacques Lacan*", *Esquisses psychanalytiques*, nr. 9, Éditions Esquisses psychanalytiques – C.F.R.P., Paris, s. 171-197.

DOR, JOËL, (1988b): *L'A-scientificité de la psychanalyse I & II, "Émergences"*, Éditions universitaires, Paris.

Dor 1985 og 1987 figurerer i min anmeldelse af den psykoanalytiske bogserie hvori de udkom, *l'Espace analytique*.

DELAY, JEAN-CHRISTIAN (1987): "Psykoanalyse forfra – eller det analytiske rum efter Lacan", *agrippa*, 9. årgang, nr. 3, Fadl, s. 199-208.

BIBLIOGRAFI

ARISTOTELES (4. årh. f.Kr.): "Posterior Analytics", IN: *Aristotle in Twenty-Three Volumes*, bind II, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd., 1973. Dansk udgave i uddrag: "Aristoteles" IN: *De Store Tænkere*, Berlingske Forlag, 1964.

CARNAP, RUDOLF (1928): *Der Logische Aufbau der Welt*, Schlachtensee, Weltkreis Verlag, Berlin.

ELBRØN JENSEN, HELGE (1976): *Matematisk Analyse*, bind I, Matematisk Institut, Danmarks Tekniske Højskole.

FREUD, SIGMUND (1927): *Fetischismus*, IN: Studienausgabe, bind III, S. 379-388. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.

FREUD, SIGMUND (1940e): *Die Ichspaltung im Abwehrvorgang*, IN: Studienausgabe, bind III, s. 389-394.

- GREGERSEN, FRANS og KØPPE, SIMO (1985): *Videnskab & lidenskab*, Tiderne skifter, København.
- GÖDEL, KURT (1931): "Über formal unentscheidbare Sätze der Principia Mathematica und verwandter Systeme", IN: *Monatshfte für Mathematik und Physik*, 38, s. 173-98.
- LACAN, JACQUES (1966) *Écrits*, Seuil, Paris. Specielt "Position de l'inconscient", s. 829-850, og "La science et la vérité", s. 855-877.
- LAPLANCHE, JEAN og PONTALIS, JEAN-BERTRAND (1967): *Vocabulaire de la psychanalyse*, Presses universitaires de France, Paris.
- MANNONI, OCTAVE (1966): "La psychanalyse et la science", IN: Augé, Marc, David-Ménard, Monique, Granoff, Wladimir, Lang, Jean-Louis, Mannoni, Octave, *L'objet en psychanalyse: le fétiche, le corps, l'enfant, la science*, Denoël, Paris, pp. 183-214.
- NØRRING, MARIA, VISTI HANSEN, JESPER og MAY, MICHAEL (1989): "Jeg er – altid – ude af mig selv", *agalma* (nyhedsbrevet for Sammenslutningen af arbejdsgrupper indenfor det freudske felt (SAFF)), nr. 4, 2. årgang, marts 1989.
- SCHULTZER, BENT (1967): *Relativitet i filosofisk belysning*, Gads forlag, København.
- ÅGESEN, NIELS (1986): "Logikkens paradokser og deres konsekvenser for pragmatikken", *Psyke & Logos*, 7. årgang, nr. 1, Dansk Psykologisk Forlag, s. 152-177.